

FRI-ONLINE-1-LL-01

ILARION STOYANOV'S VIEWS ON THE NEW BULGARIAN LANGUAGE¹

Ivo Bratanov, 1st class teacher, PhD

“Hristo Botev” Secondary School – Ruse

Tel.: +35982-82-90-32

E-mail: ibratanov@abv.bg

Abstract: *The report focuses on the views of the Bulgarian Revival writer and clergyman Ilarion Stoyanov (Makariopolsky) concerning the structure of the Bulgarian literary language. He presents them in the afterword of his translation of the book "Pravoslavnoe uchenie" ("Orthodox teaching"), which was published in 1844 in Constantinople. Ilarion Stoyanov emphasizes the structure of Bulgarian language spelling and certain grammatical features. The report considers the relationship between traditional literature and colloquialism according to Ilarion Stoyanov's point of view. It identifies the reasons for the writer's adherence to these linguistic statements and highlights his ideas which seemed promising for the development of the modern Bulgarian literary language.*

Keywords: *history of the contemporary Bulgarian literary language; slavic literary language; Ilarion Stoyanov (Makariopolsky); "Pravoslavnoe uchenie" ("Orthodox teaching"); languagespelling model; dialect; literary tradition.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Отец Иларион Макариополски² е виден български духовник и народен будител от XIX в. Той се изявява и като книжовник – превежда на български език и издава книгата „ПРАВОСЛАВНОЕ ОУЧЕНИЕ или СОКРАЩЕНО ХРІСТИАНСКО БОГОСЛОВІЕ“ (съкр. ПрУ; опис на книгата вж. в Стоянов 1957: 154). Негови писма и слова са публикувани в българския възрожденски периодичен печат (сведения вж. в Стоянов 1957: 154 – 155).

ПрУ има своето значение не само за богословската мисъл у нас, но също така и за историята на новобългарския книжовен език (съкр. НБКЕ), тъй като в специален послеслов към книгата о. Иларион Макариополски е разгледал и някои езиковедски въпроси (послесловът е озаглавен „За¹ потребенното правописаніе въ преводѣтъ“ – вж. ПрУ: 220 – 229). Идеите на преводача за НБКЕ заслужават специално внимание поради следните три причини: 1. Те принадлежат на един от бележитите български духовници от XIX в.; 2. Актуални са за своето време, понеже се включват в езиковоградивните процеси у нас от средата на XIX в.; 3. Оказват влияние върху последващото развитие на НБКЕ през третата четвърт на XIX в.

Някои от вижданията на о. Иларион Макариополски за НБКЕ, изложени в „За¹ потребенното правописаніе въ преводѣтъ“, вече са били обект на разглеждане от акад. Стефан Младенов в статията „Езикословни бележки върху „Православное учение“ на Илариона Стоянов“ (Младенов 1925). Изтъкнатият учен е обърнал внимание на следните факти: 1. Употребата на правилната новобългарска форма „български“ в ПрУ вместо „болгарски“ или „блъгарски“ (Младенов 1925: 170); 2. Голямата самовзискателност на преводача, който е имал съзнанието за „младенческї-атѣ възрастѣ на нашїи атѣ ѡзыкъ и разногласїе то междѣ списатели те споредѣ правописанїе то“ (Младенов 1925: 171); 3. Чистотата на езика на о. Иларион Макариополски (Младенов 1925: 172 – 173); 4. Възгледите на преводача за историята на българския език (Младенов 1925: 173 – 174); 5. Вижданията на о. Иларион Макариополски за установяването на единен правопис на българския книжовен език (Младенов 1925: 174 – 177).

¹ Докладът е представен на конференция на Русенския университет на 13 ноември 2020 г. в секция Езикознание, литературознание и изкуствознание с оригинално заглавие на български език: ВЪЗГЛЕДИТЕ НА ИЛАРИОН СТОЯНОВ ЗА НОВОБЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК.

В предложения доклад ще представя кратки наблюдения върху възгледите на о. Иларион Макариополски³ за развитието на НБКЕ, които наблюдения представляват допълнение към изследването на Ст. Младенов.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Книгата ПрУ е публикувана през 1844 г. Към средата на XIX в. Новобългарската школа надделява над конкурентните школи – Черковнославянската и Славянобългарската (срв. Русинов 1980: 90 – 92; История на новобългарския книжовен език 1989: 92 – 94; Жерев, Станков, Цойнска 1989: 53 – 54; Иванова 2017: 147, 152). Преводът на о. Иларион Макариополски се включва в процеса на утвърждаването на народната говорна основа на НБКЕ. Такава е целта и на самия преводач: „Всегдѣшно ми мнѣніе было да ¹потреби въ слогѣ атѣ си рѣчы вразумителны и чисты Българскы [...] ѡбърнахъ вниманіе камиъ церковній атѣ ѡзыкъ, внїкнахъ, разглѣдахъ мѣ съставѣ атѣ, но не ми быдѣ на сѣрдци да си ѡставѣмъ мнѣніе то и да стѣпнѣ въ стѣпки те на ѡнѣа списатели, коїто сѣ придѣржѣтъ¹ церковный атѣ ѡзыкъ, не ѡзмѣняюще ни вѣквы те, ни сложеніе то спорѣдѣ Българско то своѣство и произношеніе, понеже сѣ ѡбѣщавамъ да пиша по Български, то есть да мѣ разумѣватъ Българы те, а не по Рѣски, нитѣ пакѣ да послѣдѣвамъ ѡнѣа, коїто прилѣпѣвшесѣ пристрастнѣ¹ произношеніе то на своѣто ѡтѣчество подкрѣпѣвѣтъ вѣзъ ѡснованіе своїте мнѣніѣ.“ (ПрУ: 220 – 221). Това изказване на преводача е твърде важно. То свидетелства, че о. Иларион Макариополски предварително е размишлявал, за да прецени дали черковнославянският език може да бъде понятен за по-широката читателска публика („внїкнахъ, разглѣдахъ мѣ съставѣ атѣ“). Направеното проучване го довежда до разбирането, че черковнославянският език не може да бъде достъпен на масовия читател у нас. Не е перспективен, според о. Иларион Макариополски, и подходът на онези книжовници, които се придѣржат само към особеностите на своите родни говори. И така, преводачът проявява критично отношение към Черковнославянската школа, а също така не приема и практиката на книжовниците, които въвеждат тясно диалектни особености в своите текстове.

О. Иларион Макариополски разбира, че задачата, с която се е заел, е трудна поради „младѣнческі-атѣ вѣзрастѣ на нашій атѣ ѡзыкъ и разногласіе то междѣ списатели те спорѣдѣ правописаніе то“ (ПрУ: 220), а също така и поради факта, че „церковна та ѡвѣзка є недостатѣчна за Българско то произношеніе“ (ПрУ: 220)⁴. Затова той се стареа да разреши посочените трудности, „ѡбѣче прилѣрѣ атѣ на дрѣгы те списатели ми показѣ, какѣ нїкой не ще послѣдва мѣето мнѣніе, понеже мѣже да є частно, пристрастно, илї помѣстно илї конѣчно право, но зацѣ то сѣмъ го азѣ рѣкълъ, то есть тѣхѣнѣ соврѣменникѣ, нѣма вѣжностѣ.“ (ПрУ: 221).

О. Иларион Макариополски решава езиковите въпроси, като използва народноразговорни елементи в своя език, например: 1. В превода присъства характерният за българския език вокал [ъ]; 2. Гласната [ъ] е разноместна покрай сонорните съгласни [л] и [р]; 3. Завършъците за 1 л. ед.ч. и за 3 л. мн.ч. сег. вр. на глаголите от II спрежение са палатални; 4. Консонантите при членуване на съществителните имена с наставките *-ар* и *-тел* са палатални; 5. Глаголните окончания за 1 л. ед.ч. и за 3 л. мн.ч. сег. вр. на глаголите от I и II спрежение са тъмни; 6. На мястото на старобълг. *ѣ* се явяват застъпници [а] и [е]; 7. Аналитизъм при имената; 8. Многосричните съществителни имена от м.р., които завършват в ед.ч. на съгласна, образуват формите си за мн.ч. с окончанието *-и* (*-ы*).

³ Настоящият доклад е част от по-голямо изследване, посветено на Търновската книжовноезикова школа през Възраждането.

⁴ Други възрожденски книжовници от първата половина на XIX в. също са срещали трудности при отразяването на фонетичните особености на НБКЕ с черковнославянската кирилица (конкретни примери за модифициране на черковнославянската азбука от български книжовници вж. в Русинов 1985: 13- 22).

Едновременно с това преводачът правилно разбира и важното значение на книжовноезиковата традиция. О. Иларион Макариополски прави разлика между черковнославянски и старобългарски/среднобългарски език, затова препоръчва: „Много полъзно бы вѣло Български те списатели да бы съ свѣстѣли ѿ прѣлестѣ та въ коѣто съ паднали ! ѿ дабы ѡбърнали вниманіе то си да ѡзбѣдватъ (така! – в с.м. – И. Б.) Българскі-атъ ѡзыкъ, не вѣче въ печатаны те церкѡвны кнѣгы, (коѣто съ ѡсправени по Рѣско то произношеніе) но въ кѡжны те стары ржкопѣсы, въ коѣто е погрѣбно сокрѡвище то на днѣшний атъ Български ѡзыкъ.“ (ПрУ: 222). Книжовникът обръща специално внимание на факта, че произношението на новобългарския език е непроменено в сравнение със засвидетелстваното в Манасиевата хроника произношение – то е запазено чисто българско (ПрУ: 222). Преводачът също така отбелязва липсата на „рѣчь Татарска“ в българския език (ПрУ: 222). Следователно за обогатяването и обработването на НБКЕ е полезно книжовниците да вземат предвид и традицията. Именно затова о. Иларион Макариополски посочва като пример практиката на френските и на гръцките книжовници, които се съобразяват с „кѡрѣнный атъ ѡзыкъ“ (ПрУ: 223) – латински или старогръцки. Тази препоръка доказва, че е напълно справедлива следната преценка на Ст. Младенов: „Иларионъ Стояновъ Хилендарски, после Макариополски, е предходникъ на историцитѣ на бѣлг. езикъ, единъ отъ първитѣ, ако не първиятъ, който макаръ и пжтемъ, обажда на българитѣ, че за познание на своя езикъ тѣ могатъ да черпятъ сведения и отъ паметницитѣ на старата книжина, писани отъ бѣлгари.“ (Младенов 1925: 173)

О. Иларион Макариополски отделя голямо внимание и на етимологията на етнонима *българин*, защото народностното име „слѣжи за знаменитѣ характерѣ“ (ПрУ: 224; разсъжденията му по този въпрос се намират в ПрУ: 225 – 226). Той достига до следния извод: „вѣгъ=вѡгъ=вѡгъ, тѣ естѣ щѣстїе“ (ПрУ: 226)⁵.

В останалата част на послеслова книжовникът излага правилата на правописа, който е употребен в превода (ПрУ: 227 – 229)⁶.

ИЗВОДИ

Макар че послесловът към ПрУ е озаглавен „За¹ потребѣнното правописанїе въ прѣвѡдѣ атъ“, в него, както бе показано по-горе, са разгледани не само правописни въпроси, но и други езиковедски проблеми. С превода на тази книга о. Иларион Макариополски се нарежда сред радетелите на Новобългарската школа в устройването на НБКЕ. Той разбира трудностите, които липсата на общоприети езикови норми поставя пред нашите книжовници, и затова се старае според силите си да намери приемливо решение на тези трудности. Едновременно с това преводачът не надценява и своето значение, а посочва, че мнението му може би няма да бъде прието.

Особено важни за историята на НБКЕ са следните факти, свързани с превода на ПрУ: 1. Преводачът категорично застава на позициите на Новобългарската школа и чрез своята книга спомага за нейното утвърждаване; 2. Отец Иларион Макариополски поддържа идеята, че *новобългарският език е пряк продължител на старобългарския* – становище, което става общоприето в българистиката през последната четвърт на ХХ век; 3. Преводът на ПрУ представлява сполучлив синтез на традиционно книжовно и на съвременно народно-разговорно: книжовникът проявява много добър езиков усет при замяната на по-стари езикови форми с техните разговорни съответствия. Така о. Иларион Макариополски заедно с Петър Берон и Иван Богоров се включва в предисторията на Търновската книжовноезикова школа от третата четвърт на ХІХ в.

⁵ За тази етимология по-подробно вж. Младенов 1925: 170.

⁶ Някои от правописните особености на ПрУ са разгледани в Русинов 1985: 20 и в Братанов 2019: 12-15.

Настоящият доклад е разработен по научно-изследователски проект "Изследване на възможности за прилагане на интегративни връзки в хуманитаристиката и изкуствата", дог. № 20-ФПНО-01, финансиран по фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет „Ангел Кънчев“.

ИЗТОЧНИЦИ

ПРАВОСЛАВНОЕ ОУЧЕНИЕ или **СОКРАЩЕНО ХРИСТИАНСКО БОГОСЛОВИЕ**, Сочиненно на Русски ѿ принопамятнаго Митрополита Московскаго Платона въ 1764 Година. Нынѣ же преведено на Български и издано, по з во л ѣ н і е м ѣ ѿ д о б р ѣ н і е м ѣ **С в ѣ т ѣ л Ѧ Б е л і к ѿ Х р і с т ѡ в ы Ц ѣ р к в е**, въ по́лаза на православны те Христіяны, ѿ Свѣщенноинокъ Хилендарскаго 'Илариона Стоянова 'Еленчанина. Въ Цяриградѣ. Въ Патріаршеска та Печѣтнѣ. 1844.

REFERENCES

Bratanov, I. (2019). The Language Use of the Book “Pravoslavnoe Uchenie” (Graphic and Spelling Peculiarities) of Ilarion Stoyanov (Makariopolsky). In: Proceedings of University of Ruse – 2019, volume 58, book 6.3. – Linguistics. Literary Theory. Art Studies. Ruse, 11 – 16 (**Оригинално заглавие:** Братанов, И. 2019. Езикът на книгата „Православное учение“ (Графични и правописни особености) на Иларион Стоянов (Макариополски). В: Научни трудове на Русенския университет. Т. 58, серия 6.3. – Езикознание. Литературознание. Изкуствознание. Русе, 11 – 16).

History of the Contemporary Bulgarian Literary Language (1989). Georgieva, El., Zharev, St. & Stankov, V. (reds.). Sofia: Publishing house of Bulgarian Academy of Sciences (**Оригинално заглавие:** История на новобългарския книжовен език 1989. Отговорни редактори: Елена Георгиева, Стоян Жерев, Валентин Станков. София: Издателство на БАН).

Ivanova, D. (2017). History of the Contemporary Bulgarian Literary Language. Plovdiv: Publishing house of the University “Paisij Hilendarski” (**Оригинално заглавие:** Иванова, Д. 2017. История на новобългарския книжовен език. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“).

Mladenov, St. (1925). Linguistic Notes about “Pravoslavnoe Uchenie” of Ilarion Stoyanov. In: Ilarion Makariopolsky Metropolitan of Tarnovo (1812 – 1875). Under the editorship of M. Arnaudov. Sofia, 169 – 177 (**Оригинално заглавие:** Младенов, Ст. 1925. Езикословни бележки върху „Православное учение“ на Илариона Стоянов. В: Иларион Макариополски, митрополит Търновски (1812 – 1875). Под редакцията на проф. М. Арнаудов. С., 169 – 177).

Rusinov, R. (1980). Textbook about the History of the Contemporary Bulgarian Literary Language. Sofia: Publishing house “Nauka i izkustvo” (**Оригинално заглавие:** Русинов, Р. 1980. Учебник по история на новобългарския книжовен език. София: Издателство „Наука и изкуство“).

Rusinov, R. (1985). History of the Bulgarian Orthography. Sofia: Publishing house “Nauka i izkustvo” (**Оригинално заглавие:** Русинов, Р. 1985. История на българския правопис. София: Издателство „Наука и изкуство“).

Stoyanov, M. (1957). Bulgarian National Revival Literature (An analytic repertory). Т. I. Sofia: Publishing house “Nauka i izkustvo” (**Оригинално заглавие:** Стоянов, М. 1957. Българска възрожденска книжнина (Аналитичен репертоар). Т. I. София: Издателство “Наука и изкуство“).

Zharev, St., Stankov, V. & Tsoynska, R. (1989). History of the Contemporary Bulgarian Literary Language (Textbook for 11. and 12. class of the National secondary school about the culture). Sofia: State publishing house “Narodna prosveta” (**Оригинално заглавие:** Жерев, Ст., Станков, В., Цойнска, Р. 1989. История на българския книжовен език (Учебник за 11. и 12. клас на Националното средно училище по култура). София: Държавно издателство „Народна просвета“).